

PJESNIČKA I DUHOVNA OBZORJA IVANA MARTINCA (I)

Drago Šimundža, Split

I. NEFORMALNE FORME MARTINČEVA PJESNIČKOG SVIJETA I IZRIČAJA

Ivan Martinac pripada postmodernoj generaciji koja se javlja 60-tih godina nakon revolucionarnog vala anti-žanrova i stvara svoj poetski svijet slobodnog izričaja, u kojemu je pravilo ljepoga zamijenjeno načelom osobnoga - mimo svih pravila. Rođen je u Splitu 28. ožujka 1938, inženjer po struci, arhitekt, genetski je okrenut umjetnosti, filmu¹ i poeziji², instiktivno zaljubljen u sliku i riječ. Na svoj ih način promatra i doživljava, otkrivajući nove mogućnosti suvremenih inovacija, tehnike i jezika. Intuitivno pronalazi i stvara svoj izraz, viziju i - izazov. Posvetio im je najljepše trenutke života i ostvario mnoge uspjehe i priznanja, s čudesnim povjerenjem u svoj stvarateljski gen i umjetnički kriterij.

Osobnost i uvjetovanost suvremene poezije

Premda je primarno svoj, Martinac je, kao i njegova generacija, najprije izraz svoga vremena. S jedne strane je pobornik novoga, stvaratelj i nemirnik, eksperimentist, s druge tipičan primjer našeg razdoblja kojemu je upravo to: traženje i promjena - glavna odrednica. Jer, priznali mi to ili ne, sva je umjetnost XX. stoljeća - mislim na onu tipično ovodobnu - bijeg od normativnosti i norme, od prihvaćenih načela i ustaljenosti. Rušenje forme i modifikacija izričaja, pojmovna apstrakcija i eksperiment, forsiranje jezika i umjetničko traženje "modernog jastva" - kako i na koji način, nije važno - neosporne su sastavnice današnje umjetnosti³, pa i Martinčeve.

Zanimljivo je pratiti koliko se taj graditelj suživio s modernom poezijom. *Aura* i *Pohvale*, iako ne samo one, rječito govore o njegovu literarnom interesu i poznavanju modernih stilova i pjesnika, dapače o njihovim rezonancijama u njegovu postupku i izričaju, sve do posudbe i poetskih montiranja. Stvari su mu dovoljno poznate, a osjećaji

¹ Najznačajniji kratkometražni filmovi: *Avantira, moja gospoda* (1960), *Tragovi čovjeka* (1961), *Monolog o Splitu* (1962), *Rondo* (1962), *Lice* (1962), *Armagedon ili kraj* (1964), *Mrtvi dan* (1965), *Život je lijep* (1966), *Fokus* (1967), *I'm mad* (1967), *Atelier Dioklecijan* (1967), *Sve ili ništa* (1968), *Ubrzanje* (1968), *Uska vrata* (1974), *Most* (1977), *Izlazak* (1978), *Izgnanstvo* (1979-81), *Sve i ništa* (1982), *Lutke* (1987), *Grad u sivom* (1992) i dugometražni *Kuća na pijesku* (1984-85).

² Zbirke pjesama *Elipse* (1962), *Alveole* (1968), *Patmos* (1970), *Aura* (1975), *Pohvale* (1981), *Pisma Teofilu* (1985), *Ulazak u Jeruzalem* (1992).

³ Usp. Drago Šimundža, *Pjesnički i religiozni portret Tonča Marovića Petrasova*, Crkva u Svijetu, XXVIII, 1993, br. 4, str. 405-425.

istančani, i kad montira i kad stvara. Bilo da ga tuđe zanosi, bilo da sam eksperimentira i gradi, najradije traži svoj put u lirskoj simbolici, u prožimanju pomišljenosti i zbilje.

S poezijom je započeo 1959, s objavljivanjem početkom šezdesetih. Prva zbirka mu je, *Elipse*, izašla 1962. godine, dok mu se prvi kratkometražni film, *Preludij* pojavio nešto ranije, 1960. Od tada neumorno snima i piše, pjeva i objavljuje. Prepun je snova i iznenađenja, zatvorenosti i zamršenosti, ali i tihih životnih priča i domišljenih vizija, detalja i simbolike, biblijskih asocijacija i nadahnute transpozicije. Dok se u filmu konkretistički zaustavlja na karakterističnom fokusu s namjerom da ga pretvori u znak i refleksiju, u poeziji miješa rakurse, tragajući za autentičnom riječi. Ponekad se stoga upušta u naznake i apstrakciju, ponekada jednostavno prelazi u prozni zapis i faktografsku strukturu, miješa stilove i manire, montira i stvara, pronalazi nove putove šireći tako okvire poetskog izričaja i tehniku moderne umjetnosti.

Mada se u svom radu i traženju neprestano kreće i razvija, miješnja rakurse i usavršuje ekspresije, stvarateljski je dovoljno prepoznatljiv: u oporbi je s "onim što se pričinja" i u samouvjerljivom posjedovanju onoga "što mu se čini" da pripada poetskoj naravi i stilskom izrazu. Vrgorački je u tome, biokovski - odakle vuče podrijetlo - čvrst i uporan.

Zaustavimo li se časkom na njegovim pjesničkim izdanjima i pođemo od samih naslova, susrest ćemo se s naznakama simbolična značenja i osjetiti tajnovitost njihovih suglasja. Jer, *Elipse*, *Alveole* i *Aura* mukom muče o svojim sadržajima, dok *Patmos*, *Pisma Teofilu* i *Ulazak u Jeruzalem* većim dijelom mimoilaze u naslovima najavljenju tematiku. Pohvale su posebno iznenađenje: inventivna poetska "konstrukcija" izmišljenog "homagea" pjesnika pri kraju života onim što su se tek rodili, a "novi projekt" pod najavljenim naslovom *Čišćenje hrama* sudeći po onome što je objavljeno, "sažima" književnu simboliku i životnu refleksiju; sokratovski se hvata "u koštac" s nespornim modernog svijeta, etike i (iz)uma, nudeći čitatelju zbilju i opomenu u poetskoj viziji i lakonskom književnom ruhu.

Teško je od posmodernista očekivati podudarnost s realističkim vizijama i očekivanjima. U njih, normalno, govore kontrasti, nad-oblici i meta-jezici. I kad su prepuni konkretnih tema i transparentnih naslova, idu svojim putem, sileći čitatelja da ih na njihov način prati, bez obzira što nije uvijek u stanju na istom valu "doživljavati" svijet. Želimo li ih stoga bar donekle razumjeti, moramo ih, koliko nam je moguće, promatrati kroz njihov izričaj i "otkrivati" kroz ponuđene naznake, najčešće apstraktno i simbolično.

Ne treba se zato čuditi što ni Martinca nije lako do kraja shvatiti, što mu pojedine zbirke, uz veći broj prozirnih naslova, čuvaju svoju tajnovitost ne samo figurativnim, stilskim podešavanjima izraza, već

između ostaloga i numeričkim određenjima pojedinih pjesama⁴, što je - dok mu film gledamo ili pjesmu čitamo - više svoj nego naš, odnosno što namjerno bira dvije krajnosti: s jedne strane, najčešće, jednostavan govorni diskurs i faktografski podatak, s druge metaforičnu podlogu i modernu enigmatičnost. Stvari se još više usložnjavaju kad spoznamo da se nenametljivo služi slojevitom kompozicijom, pri čemu se upadno nameću dva plana, komunikativni, čujno-vidni, i onaj drugi, simbolično refleksivni. Dok vrlo vješto nudi i namjerno otkriva prvi, stavljajući ga u funkciju drugoga, taj drugi umjetnički, prepušta poetskoj viziji i vlastitom domišljanju. Ukratko, moderan je i tajnovit. Da bismo ga razumjeli, moramo s njim surađivati, te tako pomoću danih simbola, nekom vrstom fenomenalističke redukcije, ponirati u ponuđenu sliku i riječ, točnije, u njihovu poetsku simboliku. Dobro ga je prozreo René Char kad je, odgovarajući na berlinsku pjesmu Georga Heyma, koju mu je pod imaginarnim hommageom njemačkog pjesnika spjevao i poslao Martinac - istakao s jedne strane pjesnikovu "potpunu jasnoću", s druge tajnovitu poetsku "noć": "Vaša me misao", pisao je francuski pjesnik, "ispunja osjetilnim iskrama što prelaze od potpune jasnoće do (neprozirne) noći, a na kraju ostaje samo želja za poezijom koja je također misao ili lice misli."

Doista, ono što je pjesniku jasno, čitatelju suvremene pjesme ne mora biti, pa ni stručnom tumačitelju. No to ništa ne smeta. Pjesma je to bolja, što omogućuje više čitanja i različitih slojeva doživljavanja. Nije dakle stvar u nesporazumu, kad se interpretacije i shvaćanja ne slažu. Stvar je u pjesničkom uspjehu ili neuspjehu. Pjesnici se s pravom zatvaraju u svoj svijet i metaforiku, da bi u čitatelju probudili pjesnika i prisilili ga na suradnju. U tome se zapravo i krije poezija; tajnovitost joj je, nepredvidljivost i simbolika, važna prednost, iako znade biti i mana kad jednostavno prijeđe u maniru, kakvu odavno nameće naše vrijeme.

U svijetlu spomenutih i niza drugih postmodernih zbivanja i odnosa u književnosti, pjesničke osobnosti i uvjetovanosti - onoga što je u prijašnjim razdobljima T. S. Eliot nazivao suradnjom "tradicije i osobnog talenta" - treba gledati i na Martinca, na njegove postupke i stilove, različite inovacije i uspjehe, ali i podložnosti vremenu i umjetničkom traženju, kontrarnosti i izazovu, jezičnom eksperimentu i posmodernoj konstrukciji, simbolici i montaži.

⁴ Naš autor nerijetko, možda i nesvjesno, nad pojedine stihove i čitave cikluse stavlja brojne oznake koje, kao i u suvremenom životu, samo skrivaju stvarne identitete. Tako nailazimo na čitave odjeljke: *Pjesme*, *Povečerja*, *Podneblja*, *List*, *Pisma* s brojnim "nadimkom" umjesto tematskim naslovom. Premda ni naslov, kad ga ima, nije sigurno određenje, jer u duhu moderne poetike jedno označuje a o drugome govori, namjerna uopćenost ili beznaslovni broj spontano skrivaju motiviku i povećavaju pjesnikovu zatvorenost.

Kombinirana tehnika Martinčeva poetskog izričaja

Poetsko je tkivo vrlo složeno. I teško do kraja razumljivo. Nutranji mu je "poieion", makar je na domaku slutnje, najčešće nedohvatan. Više pripada sanjariji i mašti, poetskoj intuiciji, nego racionalnim određenjima i čvrstoj interperataciji. Poput duše koja kao "forma corporis" oblikuje tijelo, tako i on stvara pjesmu. Nema li ga, nedostaje li, stihovi gube osnovnu funkciju. Iako se o tome malo govori i piše, stvari su same po sebi dovoljno jasne. Čitatelj ih izravno osjeti, dok ih teoretičari i tumačitelji naziru u književnom "stilemu" koji nam je, iako i sam nedorečen, nešto bliži i shvatljiviji. Nalazimo ga u stilu kao temeljnom određenju. S tim ćemo se upravo i mi ovdje - mimoilazeći izravne analize i pojedinačna vrednovanja - uvodno suočiti; osvrnut ćemo se ukratko na pjesnikov poetski čin, kroz oblik i riječ, stilske postupke i jezičnu strukturu.

Nije teško zapaziti da se Martinčeva poetika, posebno u zrelijim refleksivnim pjesmama, odlikuje vještim jezičnim tkanjem i modernim stilskim varijacijama. Ton mu je tih, jezik govoran i u "prvom planu" gotovo novinski informativan, boje smirene, mada se katkad šire u epska kazivanja, izričaj ritmiziran, slojevitost dovoljno naznačena, a laganim dramskim poetiranjem, osjećajnost i simbolika osobne, s vještom "distancom" autora od onoga što nudi i subjektivno osjeća.

I, naravno, kad cjelovito pročitamo Martinca, lako ćemo zapaziti da se služi različitim, kamufliranim postupcima poetskog izričaja, vrlo bliskim ritmiziranoj prozi. Temeljne mu se oznake pri tome svode na dvije-tri karakteristične odrednice, koje bismo zajednički označili funkcionalističkim modelom "ogoljene poezije", s opreznim izbjegavanjem klasičnih sredstava. No koliko god su funkcionalistički obojeni, Martinčevi se postupci međusobno miješaju i u različitim uzorcima dobrano dopunjuju. Da bismo ih bolje uočili, predstaviti ćemo pet-šest "modela", u kojima je jezična struktura, u govornom i simboličnom obliku, osnovni ključ poetske cjeline.

(1) U početku ga najčešće određuje nemirno diskursivan stil i buntovno izlomljen stih. Riječ je, rekao bih, o složenom postupku emotivnog svođenja poetskog čina na simbolično povezivanje iskustvenih asocijacija s narativnom apstrakcijom, a apstrakcije s konkretnom životnom stvarnošću pomoću intimističkih osjećaja i osobnog doživljaja zbiljnosti i imaginacije, pri čemu se tematska cjelina "raspada" na svoje poetske dijelove, redovito jukstaponirane sintagme. Iako se taj oblik na svoj način konstantno javlja - više - manje segmentarno - najcjelovitiji je kao osnovno tkivo zastupljen u prvim pjesmama. U *Elipsama* je izrazito uočljiv. Evo primjera tog prividnog narativnog stiha izlomljene misli i slike, s očitim "udarom" na jezičnu strukturu i njezin logičan slijed:

stigli smo jučer

a jutros je popalo inje smežuralo obrise

slika i san
smrzlo... oj oj tihe popjevke... da ta sjeta mirisna i dlan
lelujav i tih... nisam izišao pred večer
zvijezdanu
klanu noktima natenane
škrljastu od sebičnosti... hladno je prijatelju... slane
suze opet u dlan oj oj u tihu popjevku ranu
nasmiješenu klize
i gori žito žuto u meni i ljubičasto stijenje
htijenje mi je od koraka do koraka... a duša široka... a zrenje
grozdove rasprslo usne mi raspupalo... prsle su plašljive rize
protežem se neobjašnjiv... romore
brzaci u žilju... za sebe samog neuhvatljiv
rastočen u bilju... vlastitom oku neshvatljiv
ja mezimac i bog onih spornih sati do zore
da... sve je bilo prepuno
dremuckalo u masti uždrokano kroz deset puta
po deset pijanih pokoljenja
mudrost sjedokosa (iako malo crvljiva) na
drugoj obali je vrištala i vidio
sam Dunav se pjenu boju mijenja
nama u čast... vitki i nagi prešli smo
mokri do koljena odjeveni u runo
srebrno oko bedara i prsiju
snažno iz zemlje smo izišli... još na nju mirišem (...)

(Elipse, amidra, četvrta pjesma)

(2) Drugi stil Martinčeva izričaja naglo se mijenja; mnogo je mirniji i logičniji. Naizgled jednostavan, u biti je izrazito figurativan i poetičan. Naoči teži prema bliskom kazivanju i u prvom je "susretu" razumljiv. No, upravo kao takav, vrlo vješto u sebi krije književnu boju i pjesnikove zamke glede iskazanih "podataka" u vidu uobičajene komunikativnosti. Autor ga svjesno pojednostavnjuje, pridajući mu neprimjetno bogati poetski naboj i simbolična značenja. Nazvao bih ga stoga "simboličnim":

Dok vrućica traje
sve su slike ispremiješane
i nije ih moguće podrediti
bilo kakvoj zakonitosti
Sklupčan
dodirujem čelo
noćni ormarić
svjetiljku
Divlji konjski galop odmiče kukurozovinom

prostirući niti žutih poljskih pauka
Poslužitelji čiste tragove sinoćne gozbe
pržeći kavu
i njen se miris širi
s mirisom rogača
i suhih jabuka
Negdje zvoni zvono
U snu
na jednoj od postaja
sustiže me glasnik
valjda isti onaj što bijaše u Kani
Emanusu
Betsaaidi
pri proklinjanju smokve
uz jeruzalemski zid (...)

(Pohvale, Valvinska pjesma Stephanea Mallarméa Eugenu Montaleu)

Birajući primjer za ovaj način izražavanja, mislio sam se hoću li staviti ovu pjesmu ili neku iz zbirke *Ulazak u Jeruzalem*, iz ciklusa *Ivan Zebedejev i Josip Križanić*. Zanimljivo je kako Martinac jednostavno i lako, gotovo pripovjedno, a opet pjesnički doživljeno tka svoj stih. Ipak, odlučio sam se za Mallarméa. Iz povijesno-književnih razloga. Naime, naš pjesnik ovu pjesmu stavlja u usta francuskom simbolistu, predstavniku "čiste poezije", koji tobože pred svoju smrt piše pjesmu velikom budućem pjesniku, tada malome Eugenu Montaleu. No kad znamo koliko se Mallarmé zalagao za impresio-nističko-hermetički postupak, onda nas Martinčeva jednostavnost u ovom primjeru upućuje na pretpostavku poetskog izazova, izravnog kontrasta ili pak skrivenog kretanja prema tajnovitim dubinama poruke. Ponudeni transfer mijenja odnose. Jer, koliko god nam je prvi sloj u svom osnovnom značenju prepoznatljiv, toliko je drugi, poetski, tajnovit; u njemu se očito krije pjesnički pomak prema osobnom doživljaju ili konotativno-simboličnom poniranju u značenju primarnih naznaka.

(3) Navedenom je izričaju vrlo sličan jedan drugi, sve češći u Martinčevu stvaralaštvu; označili bismo ga "biblijskim". Zovemo ga tako iz dva razloga: prije svega zato što u sebi nosi neke oznake biblijskog stila - smiren je, širok i refleksivan, pun paralelizma i ponavljanja - ali isto tako i zbog toga, što se njime redovito izlažu univerzalna shvaćanja i misli, odnosno apokrifna kazivanja s jedinstvenom toplinom iskonske sumnje i vjere:

Rahela umire

Rahela, moja domaćica, moja sestra, moj prijatelj

Topi se poput svijeće, uvlači u sebe, u unutarnju pravilnost za koju nema lijeka

Rahela umire,

a ja ležim napola zgrčen, napola ispružen i sa stanovitom nelagodom

razmišljam o tome kako bih negdje drugdje, kao da postoji drugdje,

učas prebrodio krivnju, mimoišao tjeskobu, zapuštenost

kako je to ružno, kako potiče rascijep, ponore rascijepa, raskol

Rahela umire,

a ja se ćutim odgovornim za sve one tajnovite sile s kojima sam vazda šurovao, evo ih, već se naziru njihove oštre kao od kremena čeljusti: trojstvo, istina, red, iskra začeca, bljesak, evo ga, spušta se odozgor, iz jutarnjeg i večernjeg rumenila, onaj neumoljivi bljesak i njegov susjed - bol

Rahela umire,

a mene više nego ikad razdiru negdašnje nevolje, opsjedaju tvrđave, kosturnice, gradovi, prije i poslije Patmosa: Milet, Kafarnaum, Emaus, Jopa, Laodiceja, oh ta Laodiceja (...)

Valjda me shvaćaš, Teofile

Meni je 98, skoro 99, i premda to nije bolest nije ni zdravlje

Ne spavam, trošim noći raspravljajući sam sa sobom svaku činjenicu, svaku preobrazbu, a čim zarudi zora, čim prva sunčeva zraka padne na krevet, uspravljam se sumnjajući u sve:

i da ljudsko može prijeći u nad-ljudsko, da je smrt kazna, da je Nebo rastavljeno od Zemlje, da je nagrada Zemlje i da smo u stanju, ovakvi kakvi smo, nositi teret iskušenja (...)

(Pisma Teofilu, Pisma iz Efeza, VII)

U tom biblijskom, govorno-dijaloškom stilu Martinac teži za pojednostavnjenjem; jezično je suspregnut i odmjeren, gotovo narativan, i istodobno pun simbolike, poetske bliskosti i refleksije. Do te se mjere kamuflira da prozni biblijski tekst doživljeno pretvara u poetsku formu i stihovni oblik. Tako naprimjer Mt 7,27, na latinskom i hrvatskomu:

Zapljušti kiša, navale bujice,

duhnu vjetrovi i sruče se na tu kuću,

i ona se sruši. I bijaše to ruševina velika.

(Ulazak u Jeruzalem, Iz bilježnice Josipa Križanića, bez nadnevka)

(4) Četvrti model Martinčeva stila nazvali bismo "lakonsko-gnomskim", vrlo je blizak pripovjedačkom i biblijskom, s tipičnim nijansama refleksivne primisli i klasične odmjerenosti. Doduše, rijetko se javlja u čistom obliku, češće je utkan u šira kazivnja, ali ga susrećemo i u zasebnom tkivu. Sve više ga slutim u novom projektu

pjesnikovih nadahnuća u nedovršenoj zbirci *Čišćenje hrama*, objavljenoj tek djelomično u tisku.⁵ Umjesto nabiranja njegovih određenja neka i ovdje posluži pjesnikov izričaj:

U srcu Tokyja, u vrtu budističkog hrama Zojoji,
nalazi se jedinstveno groblje na svijetu -
groblje nerođene djece.
Majke, zapravo žene koje su pobacile
svu tu djecu
stavljaju na određeno mjesto mali, kameni lik
nazvan, prema religijskom rječniku, JIZO.
JIZO je zavjetno božanstvo, sveta osoba
koja može, ako hoće,
odvesti čovjeka k Buddhi.
Sredinom rujna 1988.
na groblju je bilo
preko 20 milijuna JIZO-a.

(Groblje kamene djece)

Izuzevši prvoga, svi su navedeni iskazi slični jedan drugome kao jaje jajetu. A ipak su, kad ih bolje promotrimo i polako uđemo u njihovu književnu funkciju, dovoljno osobni i u nijansama različiti.

(5) Zbog toga ćemo, računajući na nijanse, spomenuti još jedan u dva oblika. Iako se utapa u predhodnima i oni raspoznaju u njemu, ima neke osobitosti i primjene koje ga zasebno tipiziraju. Izrazito je "familijaran", komunikativan; pripada zapisničkom stilu i govornom kazivanju, priči i skaski. Pun je sjećanja i prigodnih uspomena. Pjesnik ga rabi s povjerljivim tonom, u izlaganju podataka, opisa i susreta, u neobičnu "transferu" proznog i poetskog tkiva.

Taj kućni (familijarni) izričaj, koji poetsko kazivanje pretvara u pjesmu, a pjesmu u priču, daje određenu posebnost Marinčevoj poetici. S jedne strane joj omogućuje fleksibilan pristup jeziku, njegovu klasičnom i modernom korištenju, a druge je, svodeći je na jednostavno pripovijedanje i poetski izazov, "vraća" u svoje vrijeme i postmodernu anti-formu. U stvari, pjesniku daje priliku da proširi "tehniku" i potvrdi svoj pjesnički diskurs, u čemu, bez sumnje, ima uspjeha:

Ponekad se i meni čini da je tako
(premda ne bi smjelo biti)
da ista zdjela juhe
ozdravljuje

⁵ *Nedjeljna dalmacija*, 25. kolovoza 1993, str. 28-29. - Simboličnost je Martinčevih naslova uvijek u neposrednom doticaju s autorom, tako da se i *Čišćenje hrama* primarno odnosi na vlastito čišćenje, duše i tijela, a tek zatim, konotativno, na "čišćenje" suvremenog svijeta, kulture i civilizacije, od kojekavih taloga, natruha i zabluda.

i pravedne
i nepravedne
i da iz Ribnjaka siloamskog
svatko izlazi očišćen.

(*Ulazak u Jeruzalem, Ribnjak Siloe*)

No ipak - treba li napomenuti? - dok je prvi europski modernist, Charles Baudelaire, pisao pjesme u prozi, mnogi njegovi sljedbenici u našem stoljeću uporno pišu prozu u pjesmi. I Martinac je, jasno, pod utjecajem suvremenih eksperimentiranja, u svom traženju novih forma, tome sklon. Ono što bi stara retorika svrstala u govor klasične informacije, on jednostavno pretvara u pjesmu. Iako je u njega takav govor ili, bolje, poetska proza, redovito emotivno obogaćena i stilski obojena, nosi u sebi i jasan biljeg modernog pojednostavljenja:

Bila si na momemu rođendanu u ožujku 67.
i bila si lijepa.
Bila si na pokopu mojega oca
26. svibnja
pridržavajući vrpce na kojoj je pisalo:
dragom i nezaboravnom tati sin Ivan
Zar je ovo ljubav, pitao sam se, zar samo ovo? (...)

(*Ulazak u Jeruzalem, Marija*)

Naravno kad govorna riječ dobije poetsko-emotivni naboj i osobni milje u duši čitatelja, autorski intonirana uspomena prealazi u dubok lirski doživljaj:

Sinoć sam te sanjao, Aurelija.
Češljala si moju kosu, dodirivala obraz,
pa iako vjetar otpuhuje pepeo,
pa iako novi susreti potiskuju stare,
uzaludno je od mene očekivati
da te zaboravim (...)

(*Ulazak u Jeruzalem, Aurelija*)

(6) Konačno, ima tako pojednostavljenih primjera spomenutog stila, iako redovito segmentarno, koje bih svrstao u posebnu skupinu, a njihova obilježja nazvao "dokumentarnim". Stvar je to osobnog ukusa, ali i poetske mjere, s kojom je Martinac tražio različite forme i pokušaje. Ovaj je (pokušaj) u svojoj jednostavnosti, posebno izazovan. Iako se odavno uvriježio u našoj i svjetskoj modernistici, u Martinca je izrazito subjektivan. O čemu se radi? O svjesnom pretvaranju proznog teksta, što smo već spomenuli, u stihovnu formulu. Primjerice, *Očenaš*, koji moli *za oca* i *za majku*, jednostavno, dva puta, prenosi u stih i doživljava kao pjesmu.⁶ No nije stvar samo u *Očenašu* i nekim

⁶ Usp. *Ulazak u Jeruzalem*, str. 134-135.

drugim biblijskim oblicima, koji doista imaju poetskog tona; stvar je u metodi ili, točnije, maniri mimoilaženja granične crta između poezije i proze. To je, kako rekoh, prozno dokumentarni stil, kojim se Martinac, valja priznati, vrlo vješto, kamuflirano, poetski služi. Nalazimo ga ponegdje kao umetak, ponegdje kao cjelovitu pjesmu, u vidu jednostavnog zapažanja, biljške, zapisa ili podatka, opisa stanja ili susreta, obavijesti, molitve ili sjećanja:

8. travnja 1981.

glavni i odgovorni urednik "Izdavačkog centra"

Duško Čizmić Marović, odobrava tiskanje POHVALA.

U svibnju, moj prvi rođak, Marko Martinac, reče

da je, napokon, otkrio naše podrijetlo (...)

(Ulazak u Jeruzalem, pisma Teofilu)

Nekome će, sigurno, kao i samom autoru, takav postupak biti zanimljiv; to više što ima i stilskih obilježja, a za one kojima budi sjaćanja i emotivnih. Pokušaj očito treba zabilježiti, iako je istini za volju, poslije nadrealističkih izvrtanja stiha i postmodernih jezičnih razlomaka riječi rijetko što u tom smislu originalno. No, bez obzira na obzir, ovakav postupak, sam po sebi, nema stvarne poetske vrijednosti. Dapače, u pojedinim je slučajevima, kad se bigrafski podaci, usputne obavijesti ili nadnevcu pretvaraju u umjetničko gradivo i poetsku strukturu, izrazito disonantan i krajnje izazovan.

Pustimo da govore primjeri: Pjesma o Paradžanovu, "njim samim", započinje: "roditelji su mi Armenci. /Živjeli smo u Tbilisiju. /Kao dječak hodao sam ulicama / i gledao obrtnike (...)".⁷ Ista se struktura na sličan način ponavlja o Brodskom⁸ te ponešto na drugi način o Matošu: "Antun Gustav Matoš, čelist i kniževnik, / rođen je u zapadnom Srijemu, u Tovarniku, / 13. 6. 1873., a umro je u Zagrebu 17. 3. 1914. / u vinogradskoj bolnici / od raka na dušniku, / ili jednjaku (...).⁹ U stvari, mnogi su "zapisi"¹⁰ ili "priopćenja": o "rođendanu", putovanju, upoznavanju, bolesti, izmišljenom Josipu Križaniću i različitim poznanicima (-cama)¹¹ pisani su u tom stilu, potpuno ili djelomično. Dapače, i *Poliptih za Tonča Petrasova Marovića*, uglednog pjesnika i Martinčeva prijatelja, bitno je obojen tim "familjarnim" tonom: "U veljači 90. kad mi je umrla majka / nisam zano što bih / (sa sobom) / otišao sam Petrasovu / i zamolio da mi dopusti / načiniti izbor iz njegovih pjesama (...)"¹² Sastavi, doduše, ne ostaju samo na navedenim podacima, stihovi teku dalje, ali ih

⁷ Nav. dj., str. 92.

⁸ Nav. dj., str. 128.

⁹ Nav. dj., str. 126.

¹⁰ Usp. naprimjer *Mirakul, Aura*, str. 28.

¹¹ Ima ih u svim zbirka, najviše u *Ulasku u Jeruzalem*.

¹² Usp. *Ulazak*, str. 124.

bitno obilježava ton "kućnog" kazivanja, bez vidljivih poetskih stilema, koje sigurno osjeća autor, ali ne i čitatelj.

Makar je ovdje više riječ o "stilu" nego o njegovom poetskom vrednovanju - jer, opća je činjenica da se moderna poezija rado služi svojevrsnim postupcima, uobličujući ih u formalne stihove - neka mi bude dopuštena digresija, koja se općenito odnosi na tu pojavu.

Iako sam pristaša teoretskog stajališta da oblik ne određuje književnu vrijednost, nisam sklon prevelikom ujednačavanju stilova i proizvoljnom miješanju njihovih uloga. Prednost je govornog jezika velika, ali ako ostaje na svom semantičkom podatku, ne treba ga mijenjati i poetski "formularizirati". Kad se to radi, potvrđuje se poznata izreka da se "krajnosti dodiruju". U poetskim se varijacijama stari formalizam i moderni subjektivizam "per oppositionem" izjednačuju. Makar određeni podatak, osobna priča ili "kućni" razgovor mogu ući u pjesmu, ne treba ih forsirati da budu pjesma.¹³ Jer, ako "prelaze granicu", vraćaju suprotnim učinkom. Dapače, čini se da je i to, na svoj način, odgovorno za mnoge površnosti današnje poezije, koja i nehoteci dopušta samo-srozavanje - na razinu kućne fraze i alogične priče. Doista, kao što su nekada ukrućeni oblici - slogovni stih, čvrsta kitica i neophodnost rime - pogodovali kvazi-poeziji, tako danas, slično, proizvoljno svođenje pjesničkog postupka na prozni ritam i familjarnu obavijest pogoduju hiperprodukciji i jalovosti mnogih pokušaja.

Što reći konačno o Martincu pjesniku?

Izlaganjem spomenutih stilova, koje smo dovoljno ilustrirali njegovim stihovima i cijelim pjesmama, vjerujem da smo osjetili specifičnu poetiku. Iako specifičnost ne znači odmah i vrijednost, u svakom slučaju zaslužuje pažnju. Ne bismo je dalje tumačili, jer je vjerodostojno tumače navodi, predstavljajući autentično Martinčev stih i poetski čin. Mogli bismo samo kazati da je s jedne strane nemiran talac moderne poezije, a s druge, poglavito u novijim fazama: *Teofilu, Ulasku u Jeruzalem i Čišćenju hrama*, baštinik klasične mjere i nabrekle govorne fraze. U tom se suodnosu i "rascjepu", očito, odvija Martinčev stvarateljski čin. Radnja mu je, u duhu posmoderne apstrakcije, redovito zanemarena, dijelovi više ili manje (ne)povezani, poetska sredstva reducirana, stilska faktura namjerno ogoljena, bez dekorativnosti i forme. Naprotiv, riječ mu je u središtu pažnje, stil osnovno sredstvo, a njihov umjetnički "semaion" upozorenje na poetsko "epohe", glavno određenje i cilj. Rado se služi kamufliranom pričom, monološkim refleksijama i aforičkim mislima, lirskim doživljajima i kontrarnim postupcima. Pun je izazova i iznenađenja, u

¹³ Ovo rekoh, ne zbog toga što bih smatrao da Martinac dokumentarne naznake smatra pjesničkim tkivom ili pjesmom, jer to nigdje i nije tvrdio, nego zbog svojega gledanja i općeg upozorenja.

kontrapunktnim asocijacijama i misaonim odjecima. Iako ga ponekada zanosi alogičnost jezične strukture i hermetičnost poruke, bitno ga određuje jeđar i smiren stih, bez rime i čvrste kompozicije, pun simbolike i refleksije. Temeljna su mu obilježja fleksibilan govorni diskurs i slojevita tekstura.

U povijesti naše suvremene muze ne mogu se prešutjeti njegova "neformalna forma" i "govorni ritam", usprkos, kako rekosmo, nekim prizemljenjima i preforsiranom uključivanju narativnih podataka u krvne tokove poetskog tkiva. Jer, kad nadahnuto poveže gnomsko-govorni stih i biblijski stil, uspješno stvara modernu pjesmu, univerzalna i aktualna nadahnuća, asocijativnih slutnja i neizgovorenih upozorenja, plastična izričaja i smirene riječi:

Dragi Teofile,

Lako je, a to je i najčešća čovjekova mana

kuditi sadašnje okolnosti:

pohlepu, požudu, razmetljivost,

raskalašnost, izvještačenost, praznovjerje,

opći društveni rasap

Teže je u lice ravnodušnosti, što čini jalovim svaki napor,

priznati da je to neizbježno, a koliko ja znadem odista

je neizbježno kad nikog nije briga za čast i ugled,

kad svi i najmanji nadglednici ubiru golemu pristojbu

Ima li ičeg što ova crvenica rađa, a da već nisu uzeli:

Istkane sagove, izvezene šatore, biserima ukrašene počivaljke,

vreće pune svakovrsna zrnja, mjehove pune vina koje žestoko kipi

Očito je, mnogima nije do pravde i ne samo da im nije do pravde

nego sve one koji su vjenčani drukčijim, duhovnim prstenom

proglašavaju lupežima, spretnim i brzim opsjenarima,

lažljivcima

a pitam ja tebe, Teofile:

Koji bi se lupež opirao blagostanju?

Koja bi varalica položila život

za Isusov zemaljski prečac?

O, dani!

O, sati!

Iz sata u sat nas ucjenjuju!

Njihova ropska ćud iz sata u sat nas ucjenjuje

u ime prividne ravnoteže

Njihov MYSTERIUM FIDEI u svakoj prilici nastoji

sačuvati preimućstvo ne perzajući ni od čega,

ni od usluga tuđem oružju,

ni od zaklada među obrazovanim Grcima,

istočnjačkim mudracima,

među šamanima što vraćaju u strv i gnoj

Zar nije tako, Teofile?
Neprestance nas umanjuju, prešućuju,
svi ti zavidnici najbliži zastavi
usrdni stražari, pisari,
preprodavači pod prisegom
i svi su složni
svi rastu jedni iz drugih
kao razbijene igračke u nevjerničkim rukama
Kako ih zaustaviti?
Kako razmrsiti to, čini se, nerazmrsivo klupko
nasilja i mržnje
Nikako!
U svojoj hirovitosti razmrsit će ga sami!

(Ulazak u Jeruzalem, Neposlano pismo Ivana Zebedejeva Teofilu iz Tijatire¹⁴)

(Nastavak slijedi u idućem broju.)

¹⁴ Ova je pjesma dobila nagradu "Zlatna struna" Smedrevske pjesničke jeseni 1989.